

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ: ПИТАННЯ СТРУКТУРИ ТА СТАДІЙНОСТІ В УМОВАХ ДЕРЖАВНО-СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ

Наукова стаття присвячена дослідженню та комплексному аналізу концептуальних аспектів реалізації фінансово-правових норм в контексті виокремлення структури та стадійності в умовах державно-суспільних реформ.

Аргументовано констатовано, що механізм реалізації норм фінансового права варто розглядати як цілісну систему, яка забезпечує регулювання відносин, що виникають як у сфері фінансів, так і між учасниками правовідносин діяльність яких направлена на виконання та дотримання фінансово-правових норм у сфері публічної фінансово-управлінської діяльності та характеризується синтезом взаємодоповнюючих нормативних, процедурно-процесуальних та інструментальних елементів, що знаходять своє втілення на різних стадіях цілісного механізму. Весь цілісний управлінський цикл механізму повинен відповідати трьом основоположним стадіям: перша – формування потреб та законних інтересів учасників фінансово-правових відносин; друга – виникнення та реалізація суб'єктивних прав, законних інтересів та юридичних обов'язків учасників фінансово-правових відносин; третя – контрольна-наглядова діяльність направлена на встановлення фактичних обставин пов'язаних із реалізацією попередніх стадій з метою вжиття заходів впливу, або корегування управлінського циклу.

Показано, що виокремлення представлених стадій уявляється більш логічним і виправданим, що не зводить механізм реалізації норм фінансового права до всієї системи фінансово-правового регулювання, яке описує її більш вузьку, спеціалізовану ділянку. Даний підхід дозволяє зосередити зусилля на пізнанні внутрішніх закономірностей здійснення фінансової діяльності держави і прав учасників фінансових правовідносин в процесі обігу публічних коштів. Аналіз виділених стадій і елементів створює передумови для опису і оцінки правореалізаційних процесів у сфері фінансової діяльності держави на рівні підготовчої, основної і наступної стадій в механізмі реалізації фінансово-правових норм. При цьому має сенс вважати основними процесуальними формами реалізації норм фінансового права, як і раніше, їх дотримання, виконання, використання і застосування.

Ключові слова: фінансово-правові норми, механізм реалізації фінансових норм, елементи механізму реалізації норм права, фінансово-правова політика, правореалізаційні механізми.

Постановка проблеми. Аналіз фінансового законодавства дозволяє виявити значну кількість норм, які регламентують особливий порядок прийняття фінансових нормативно-правових актів, що закріплюють порядок наповнення, розподілу і використання публічних грошових фондів, різні форми реалізації прав і обов'язків публічних і приватних суб'єктів, а також,

норм, які регулюють порядок притягнення до відповідальності у випадку порушення фінансового законодавства. А отже, цілком очевидно, що переважна їх більшість потребує переосмислення та удосконалення, адже саме за допомогою представлених аспектів постає можливість у підвищенні результативності та значення фінансово-правових норм, визначення

оптимальних шляхів до ефективності механізму, а також його ролі та значення.

Злободенність і гострота даних проблем зробили досить актуальним науковий інтерес до проблеми існування відповідного механізму реалізації фінансово-правових норм, оскільки від формування державної волі, її закріплення в нормах фінансового права до їх правильного практичного втілення до життя іноді повинен пройти досить тривалий час. На жаль, на сучасному етапі розвитку відбувається безперервне і кардинальне реформування фінансового законодавства, що надає особливої актуальності науковим розробкам, присвяченим теоретичним основам реалізації фінансово-правової норми. Фактично за понад десять років після прийняття і дії Податкового кодексу України у нього було внесено велику кількість поправок, змін та доповнень. Фінансові закони в практичній діяльності порушуються досить буденно, з легкістю, а правозастосовники відносяться до цього явища як до неминучого зла. Помилки, які виникають при реалізації фінансово-правової норми в цілому послабляють ефективність дії фінансових законів, дискредитують фінансову діяльність держави.

Стан дослідження. Проблеми, що є важливими як у теоретичному, так і в практичному аспектах для осмислення предмету дослідження розглядалися у працях як сучасних українських та зарубіжних фахівців, так і науковців, а саме К. В. Андрієвського, Д. В. Вінницького, Л. К. Воронова, С. В. Запольського, М. П. Кучерявенка, Т. А. Латковської, Ю. А. Ровінського, Г. В. Россіхіної, Л. А. Савченка, Н. А. Саттарової, Е. Д. Соколової, Н. І. Хімічевої, О. І. Худякова, С. Д. Ципкіна, А. О. Якушева та ін.

В той же час, не дивлячись на сталий науковий інтерес до вказаної проблематики, опрацювання та виокремлення особливостей концептуальних аспектів реалізації фінансово-правових норм в контексті виокремлення структури та стадійності в умовах державно-суспільних реформ вимагає подальших наукових пошуків.

Внаслідок чого, **метою** даної статті є дослідження та комплексний аналіз концептуальних аспектів реалізації фінансо-

во-правових норм в контексті виокремлення структури та стадійності в умовах державно-суспільних реформ.

Виклад основного матеріалу.

Загальновідомо, що будь-який механізм чи система складається із сукупності певних елементів, які взаємодоповнюються та взаємообумовлюються за допомогою чітко-визначених прийомів та засобів, які можуть характеризуватися як основоположним, так і факультативним значенням. Відтак, саме задля виокремлення внутрішніх механізмів процесу реалізації фінансово-правових норм, актуальним постає питання щодо їх стадійності. І хоча наукою фінансового права вже давно доведено, що визначення тих чи інших стадій будь-якого процесу чи явища – суто умовний процес, але все ж їх виділення дозволить отримати певні специфічні чинники та фактори.

Основоположним та обов'язковим елементом будь-якої стадії є такий елемент як суб'єкти, адже саме внаслідок реалізації їх юридичних прав та обов'язків запускається в дію весь процес правозастосування. Наприклад, згідно Закону України «Про Кабінет Міністрів України» одним з його завдань є забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сфері праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури тощо. Кабінет міністрів України регулярно інформує громадськість через засоби масової інформації про свою діяльність, залучає громадян до процесу прийняття рішень, що мають важливе суспільне значення [1].

По-друге, стадія механізму правореалізації виділяється також тому, що вона спрямована на досягнення певних цілей і вирішення конкретних завдань, які стоять в даний момент часу перед органом фінансової діяльності в тій або іншій сфері. Наприклад, в Україні незабаром буде створено службу фінансових розслідувань, яка об'єднає всі компетентні органи протидії економічним злочинам в одне потужне відомство. Призначенням цієї служби слугує впровадження європейського варіанту фінансового контролю

для внутрішнього аудиту розпорядників бюджетних коштів після відкриття кримінального провадження. Даний орган повинен остаточно ліквідувати податкову міліцію та запровадити замість неї нову службу – Національне бюро фінансової безпеки. 22 березня 2017 року ухвалено Кабінетом Міністрів України проект закону «Про Службу фінансових розслідувань». Це буде єдиний ефективний правоохоронний орган, що займатиметься виявленням, припиненням, розкриттям та досудовим розслідуванням злочинів, які спрямовані проти інтересів держави у сфері фінансів та суміжних сферах [2].

Окрім того, кожній стадії характерний певний набір юридично-обумовлених та нормативно-визначених дій, які здійснюються у чітко закріплених на законодавчому рівні процесуальних формах, зокрема у вигляді індивідуальних фінансово-правових актів. Фінансово-правові акти, які є правовою основою фінансової діяльності, відповідно до своїх юридичних рис діляться на три групи, як-от: 1) нормативні фінансові акти (які встановлюють загальні правила поведінки для суб'єктів – фізичних і юридичних осіб, що здійснюють фінансову діяльність; звернені до широкого кола фізичних і юридичних осіб; розраховані на тривалий час дії); 2) індивідуальні фінансові акти – державно-владні приписи щодо питань фінансової діяльності, які розраховані тільки на певний, виключно індивідуальний випадок і звернені тільки до поіменно вказаних осіб; 3) фінансово-планові акти приймаються в процесі фінансової діяльності, які містять конкретні завдання у сфері фінансів на певний період [3, с. 21–22].

Таким чином, аналіз механізму реалізації норм фінансового права, як ми вже встановили, повинен здійснюватися за допомогою стадій і відповідних ним елементів, які виділяються за об'єктивними критеріями специфічних суб'єктів, цілей і завдань кожної стадії, а також юридичної однорідної діяльності, яка оформлюється в конкретних матеріально і процесуально-правових актах. В контексті предмету дослідження під стадією необхідно розуміти якісно-самостійний етап реалізації фінансово-правової норми, який прохо-

дить через весь управлінський цикл механізму правореалізації.

Питання щодо кількості стадій та їх класифікації, а також найменування належить в науці фінансового права до числа дискусійних, але якщо виокремлювати механізм фінансово-правового регулювання суспільних відносин серед інших, стадійність має характеризуватися трьома етапами, зокрема це: стадія формування потреб; стадія виникнення і здійснення суб'єктивних юридичних прав та обов'язків; стадія державно-фінансового контролю. Фінансово-правовий статус суб'єкта є досить складною правовою конструкцією, яка може бути представлена декількома самостійними блоками: цільовим (відображає цілі і завдання публічної фінансової діяльності), структурно-організаційним (визначає ієрархію органів, порядок створення, реорганізації і ліквідації суб'єкта, його структуру тощо), компетенційним (сукупністю прав і обов'язків), а також відповідальністю. Суб'єктом, на думку автора, визнається потенційний учасник конкретних фінансових відносин, який має правосуб'єктність, якому фінансово-правовими нормами приписано діяти (поступати) відповідним чином або утримуватися від конкретних дій, або здійснювати їх на користь уповноваженої особи, що відповідає цілям та завданням публічної фінансової діяльності. Завдяки цьому суб'єкти фінансового права можуть докладати певні зусилля для досягнення позитивного інтересу, використовуючи правомірні засоби і методи; вимагати від інших учасників здійснення відповідних дій; а також звертатися до держави за захистом порушених прав або за об'єктивним розглядом і вирішенням спірного правовідношення [4, с. 10]. Фактично стадія формування потреб і законних інтересів суб'єктів фінансового права містить в якості елементів відповідні потреби, інтереси та інші продукти пізнавальної діяльності, що підготовлює підґрунтя для відображення їх в юридичному виміру для виникнення, зміни і припинення фінансових правовідносин.

Щодо другої стадії, то Россіхіна Г.В. слушно зауважує, що процес втілення юридичних приписів в особистій поведінці

суб'єктів фінансового права (правомірна поведінка), практичній діяльності даних суб'єктів щодо здійснення суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, а також дотримання заборон є фактично реалізацією фінансово-правових норм...Реалізація норм фінансового права є результатом правового регулювання фінансових правовідносин, який втілений, перш за все, в досягненні мети держави щодо насичення, розподілу і використання публічних фінансів [5, с. 133–134]. Стадія контролю за реалізацією норм фінансового права характеризується тим, що в її рамках використовуються правосуддя, а також різні форми, засоби захисту порушених в ході реалізації прав, свобод людини і громадянина.

Саме виокремлення таких стадій вбачається найбільш обґрунтованим підходом, що дозволяє відійти від концепції ототожнення механізму правореалізації фінансово-правових норм і правового регулювання фінансових відносин та свідчить про наявність специфічних процесів державно-фінансової діяльності. При цьому має сенс вважати, що основними процесуальними формами реалізації норм фінансового права, як і раніше, залишається їх дотримання, виконання, використання і застосування.

Наприклад, Россіхіна Г.В. звертає увагу, що залежно від того, чи містить правова норма, яка реалізується, дозвіл, заборону або зобов'язання, виділяють такі форми реалізації права: дотримання, виконання і використання. У теорії права, якщо мова йде про зобов'язувальні правові норми, то на перший план виступає їх дотримання і виконання. Саме тому реалізація норм фінансового права може відбуватися в чотирьох формах, а саме: дотримання, виконання, застосування та використання [6, с. 2091].

По-перше, стадія формування потреб, що включає й формування прав та законних інтересів суб'єктів фінансово-правових відносин є основоположним етапом у механізмі правореалізації, хоча не всі науковців притримуються такої позиції. Варто наголосити, що наявна відповідна потреба у прийнятті рішень у сфері державних фінансів з урахуванням приватних

та публічних інтересів. Добре відомо, що приватна галузь безпосередньо не підлягає фінансово-правовому регулюванню. Проте за допомогою різних шляхів впливу в державно-правовому механізмі приватний капітал суттєво чинить дію на передбачення фінансового курсу. При визначенні та осмисленні державно-фінансової політики держави особливого значення набувають інтереси не лише держави, але й окремих приватних осіб, наприклад, захист прав та законних інтересів у сфері підприємницької діяльності, бо не дивлячись на волевиявлення підприємців, держава втручається у їх діяльність шляхом визначення бази оподаткування, ставок, механізмів пільгового оподаткування тощо. З визначеного випливає, що має існувати певний баланс у правовідношенні між приватними та державними інтересами, а отже, поруч із імперативно-правовими аспектами регулювання фінансових відносин доцільно застосовувати належний інструментарій приватно-правового характеру [7, с. 225]. Так, наприклад, держава, застосовуючи засіб владних приписів, встановлює умови проведення державних внутрішніх запозичень, лотерей тощо. Разом з тим цей засіб діє у поєднанні зі засобом дозвольного регулювання відносин, які виникають, наприклад, в області організації і проведення лотерей. Згідно Закону України «Про державні лотереї в Україні» фактично держава дозволяє кожному громадянину бути учасником лотереї і оформити договірні відносини з організатором лотереї шляхом придбання лотерейного білету. Організація державних лотерей центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, політику у сфері випуску і проведення лотерей, здійснюється шляхом видачі ліцензії на випуск і проведення лотерей у порядку, визначеному законодавством про ліцензування [8].

Одним з ключових понять на першій стадії механізму фінансової правореалізації виступає потреба. Дане поняття має науково-філософський статус. Потреби по-різному формуються і виражаються залежно від умов суспільної практики. Вони виявляються у вигляді емоційних окрашених бажань, потягів, прагнень, а

їх задоволення виглядає в якості оціночних емоцій. В якості потреби прийнято розуміти потребу в будь-чому, без задоволення якої неможливо обійтися [9, с. 2]. Усвідомлена потреба формує інтерес, що актуалізує ту або іншу цінність [10, с. 75].

В той же час, важливо зауважити, що концептуальний аналіз потреб як чинників та елементів механізму правореалізації фінансово-правових норм на загальнонауківому рівні фактично не проводився, а наявні поодинокі концепції вчених є малообґрунтованими та суперечливими між собою. Так, на думку А.А. Швеця, законний інтерес суб'єктів податкових правовідносин є стремлінням вказаних суб'єктів, спрямоване на задоволення їх потреб в отриманні відповідного блага у сфері податкових правовідносин з можливістю у необхідних випадках користуватися заходами державного захисту, що реалізується у вигляді юридичного дозволу, вираженого у об'єктивному праві або витікаючого із його загального смислу [11, с. 138].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що механізм реалізації норм фінансового права варто розглядати як цілісну систему, яка забезпечує регулювання відносин, що виникають як у сфері фінансів, так і між учасниками правовідносин діяльність яких направлена на виконання та дотримання фінансово-правових норм у сфері публічної фінансово-управлінської діяльності та характеризується синтезом взаємодоповнюючих нормативних, процедурно-процесуальних та інструментальних елементів, що знаходять своє втілення на різних стадіях цілісного механізму. Весь цілісний управлінський цикл механізму повинен відповідати трьом основоположним стадіям: перша – формування потреб та законних інтересів учасників фінансово-правових відносин; друга – виникнення та реалізація суб'єктивних прав, законних інтересів та юридичних обов'язків учасників фінансово-правових відносин; третя – контрольно-наглядова діяльність направлена на встановлення фактичних обставин пов'язаних із реалізацією попередніх стадій з метою вжиття заходів впливу, або корегування управлінського циклу. Виділення таких стадій уявляється більш логічним

і виправданим, що не зводить механізм реалізації норм фінансового права до всієї системи фінансово-правового регулювання, яке описує її більш вузьку, спеціалізовану ділянку. Даний підхід дозволяє зосередити зусилля на пізнанні внутрішніх закономірностей здійснення фінансової діяльності держави і прав учасників фінансових правовідносин в процесі обігу публічних коштів. Аналіз виділених нами вище стадій і елементів створює передумови для опису і оцінки правореалізаційних процесів у сфері фінансової діяльності держави на рівні підготовчої, основної і наступної стадій в механізмі реалізації фінансово-правових норм. При цьому має сенс вважати основними процесуальними формами реалізації норм фінансового права, як і раніше, їх дотримання, виконання, використання і застосування.

Список використаних джерел:

1. Про Кабінет Міністрів України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст.222.
2. Про Службу фінансових розслідувань: проект Закону України від 22.03.2017 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/03/22/622940/> (дата звернення 29.10.2022)
3. Запольский С.В. Финансовое право: учебник. Киев: Контракт, Волтерс Клувер, 2011. 792 с.
4. Древаль Л.Н. Субъекты финансового права: теоретико-правовое исследование: авторефер. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.14. Харьков, 1999. 44 с.
5. Россіхіна Г.В. Застосування фінансово-правових норм: монографія. Харків: Цифрова друкарня №1, 2013. 400 с.
6. Rossikhina, H. V., Rossikhin, V. V., Barabash, T. O., Shcherba, V. M., & Sydorenko, O. O. (2019). Theoretical and Legal and Economic Characteristics of Novellization of Taxation in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 10 (7 (45)), 2091–2096.
7. Надобко С.В. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 223–228.
8. Про державні лотереї в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 31. Ст. 369.
9. Музика-Стефанчук О.А., Ямненко Т.М. Проблеми зловживання правом у

податкових відносинах: вітчизняний та європейський досвід. *Сучасні виклики українського права у контексті європейської інтеграції*. Бюллетень №2 (2). Травень 2016. С. 21–23.

10. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. Киев : Политиздат, 1986. 221 с.
11. Андриевский К.В. О понятии финансово-правового режима и характеристике его отдельных видов. *Государство и право*. 2008. № 11. С. 41–51.

Huseinov Ilhar Vuhar ohly. Conceptual aspects of the implementation of financial and legal norms: issues of structure and phasing in the conditions of state and social reforms

The scientific article is devoted to the research and comprehensive analysis of the conceptual aspects of the implementation of financial and legal norms in the context of distinguishing the structure and phasing in the conditions of state and social reforms.

Arguably, it was stated that the mechanism of implementation of the norms of financial law should be considered as a holistic system that ensures the regulation of relations arising both in the field of finance and between participants in legal relations whose activities are aimed at the implementation and observance of financial and legal norms in the sphere of public financial and management activities and is characterized by a synthesis of complementary regulatory, procedural and instrumental elements that find their embodiment at different stages of the integral mechanism. The entire management cycle of the mechanism must correspond to three fundamental stages: the first – formation of the needs and legitimate interests of participants in financial and legal relations; the second – emergence and implementation of subjective rights, legal interests and legal obligations of participants in financial and legal relations; the third – control and supervision activity is aimed at establishing the actual circumstances related to the implementation of the previous stages in order to take influence measures or correct the management cycle.

It is shown that the separation of the presented stages seems more logical and justified, which does not reduce the mechanism of implementation of financial law norms to the entire system of financial and legal regulation, which describes its narrower, specialized section. This approach allows you to focus your efforts on learning about the internal patterns of financial activity of the state and the rights of participants in financial legal relations in the process of circulation of public funds. The analysis of the selected stages and elements creates prerequisites for the description and assessment of law enforcement processes in the field of financial activity of the state at the level of preparatory, main and subsequent stages in the mechanism of implementation of financial and legal norms. At the same time, it makes sense to consider their observance, execution, use and application as the main procedural forms of implementation of the norms of financial law, as before.

Key words: *financial and legal norms, the mechanism of implementing financial norms, elements of the mechanism of implementing legal norms, financial and legal policy, legal enforcement mechanisms.*